

Δημήτρης Μπελαντής

Συστημική βία και πολιτική αντι-βία στον όψιμο
καπιταλισμό

Α΄ ΜΕΡΟΣ

Υπάρχουν πολλοί τρόποι να σκοτώσεις. Μπορείς να καθρώσεις ένα μαχαίρι στην κοιλιά κάποιου, να του στερήσεις το ψωμί, να μην τον γιατρέψεις από την ασθένεια που πάσχει, να τον βάλεις σε μία άθλια κατοικία, να τον εξοντώσεις στη δουλειά, να τον ωθήσεις στην αυτοκτονία, να τον στείλεις στον πόλεμο κ.λπ. Λίγοι μόνο από αυτούς τους τρόπους είναι απαγορευμένοι στο κράτος μας

Bertolt Brecht

Η πρόσφατη συζήτηση για την «τρομοκρατία» και την ατομική βία, αλλά και γενικότερα για την άσκηση πολιτικής βίας από τους κυριαρχούμενους και την Αριστερά, διεξάγεται σε ένα πεδίο όπου φαίνεται να κυριαρχούν κάποια αυτονόητα.

Από τη μεγάλη πλειοψηφία του πολιτικού φάσματος και πάντως από τους πολιτικούς της εκπροσώπους προβάλλονται δύο βασικά επιχειρήματα. Το πρώτο αναφέρεται στη γενικότερα μη ηθική φύση της χρήσης βίας στην πολιτική, στον αρνητικό και καταστροφικό χαρακτήρα της πολιτικής βίας εν γένει. Το δεύτερο αναφέρεται στο μη δόκιμο και τελικά αντιδημοκρατικό της χρήσης πολιτικής βίας από διαμαρτυρούμενους πολίτες εντός της φιλελεύθερης κοινοβουλευτικής δημοκρατίας: η βία στη δημοκρατία ανοίγει το δρόμο προς την υπονόμευση της αντιπροσωπευσης και προς την επιβολή «ολοκληρωτικών» λύσεων, διά της άρνησης του διαλόγου και της θεσμικής συναίνεσης. Ταυτόχρονα, η φιλελεύθερη δημοκρατία απονομιμοποιεί τη χρήση βίας, αφού παρέχει θεσμικές διόδους για την έκφραση των αιτημάτων των πολιτών, ανεξαρτήτως κοινωνικής και ταξικής κατάστασης.

Θα επιχειρήσουμε να αμφισβητήσουμε το βάσιμο και των δύο παραπάνω θέσεων, διατυπώνοντας την άποψη ότι α) η σύγχρονη αστική κοινωνία είναι μία κοινωνία δομικά και υλικά βίαιη και γεννά μορφές βίας σε όλες τις καθημερινές εκδηλώσεις της, β) ότι η αντιβία των κυριαρχούμενων απέναντι στην καταπίεση είναι θεμιτή και «δίκαιη», γ) ότι πάντως ο τρόπος και η λογική άσκησης αυτής της αντι-βίας συνδέεται άμεσα με την ποιότητα του απελευθερωτικού οράματος και της χειραφέτησης από την καπιταλιστική κυριαρχία.

A. Η βία της αστικής κοινωνίας

A. 1. Η «απόλυτη ηθική των μέσων»: ειρηνισμός ή κρατικό μονοπώλιο βίας;

Οι φιλελεύθεροι όλων των αποχρώσεων κατά τη σημερινή φάση της αστικής δημοκρατίας εμφανίζονται ως αρνητές της βίας, «από όπου και αν αυτή προέρχεται».

Παρά το ότι αυτό τους το εγχείρημα, όπως θα καταδειχθεί, δεν είναι πραγματικά συνεκτικό, τείνουν να οικειοποιηθούν μία βασική θέση του ειρηνιστικού ρεύματος: αυτή της «απόλυτης ηθικής των μέσων».

Η θέση αυτή είναι προσανατολισμένη προς την αδιάφορη για τους επιδιωκόμενους σκοπούς εμμονή στην απόλυτη ηθικότητα των χρησιμοποιούμενων μέσων¹. Ιδίως σε αναφορά με το πρόβλημα της πολιτικής βίας, η παραπάνω οπτική συνοψίζεται στο συνδυασμό δύο συγκλινουσών θέσεων:

α) Όλες οι μορφές άσκησης βίας με πολιτικά κίνητρα είναι μη ηθικές και από αυτό το λόγο και μόνο καταδικαστέες και

β) Ιδίως η πολιτική τρομοκρατία είναι αποτέλεσμα της αναπόφευκτη βίαιης και άρα απόλυτα μη ηθικής ιδεολογικής παράδοσης, η οποία έχει χαρακτηρίσει κάθε ιστορική επιχείρηση επαναστατικής ανατροπής των κοινωνικών και πολιτικών σχέσεων (τόσο των «αστικών» όσο και των «σοσιαλιστικών επαναστάσεων»)². Η επαναστατική βία και η τρομοκρατική βία είναι «δίδυμες αδελφές». Κοινό τους παιδί είναι το επαναστατικό-ολοκληρωτικό κράτος.

Η «απόλυτα ηθική» στάση των σύγχρονων φιλελευθέρων αναθεωρεί την παράδοση του «δικαιώματος στην επανάσταση» και του «δικαιώματος στην αντίσταση», παράδοση σε σημαντικό βαθμό εδραιωμένη στις αστικές επαναστάσεις του 18ου και του 19ου αιώνα και στα ρεύματα του Διαφωτισμού. Σύμφωνα με την παράδοση αυτή, η χρήση πολιτικής βίας από το «λαό» παραμένει «νόμιμη» ηθικοπολιτικά, όσο στρέφεται κατά ενός ανελεύθερου απολυταρχικού ηγεμόνα, ο οποίος από τη φύση του παραβιάζει τις ελευθερίες και αναιρεί τους όρους του κοινωνικού συμβολαίου. Παραμένει επίσης νόμιμη, όταν στρέφεται κατά ενός συνταγματικού καθεστώτος το οποίο αναιρεί τον εαυτό του και μετατρέπεται σε αυταρχικό³ ή κατά των ανατροπέων του. Γενικότερα, στους στοχαστές του Διαφωτισμού, αλλά και στα δημοκρατικά/φιλελεύθερα πολιτικά κινήματα της περιόδου αυτής, καθώς και στο σοσιαλιστικό κίνημα ως διάδοχο αυτών, υπήρξε κρατούσα η άποψη για το ρόλο της βίας ως οχήματος της λαϊκής κυριαρχίας και της πολιτικής χειραφέτησης⁴. Μιας βίας κατά κανόνα μαζικής και πλειοψηφικής και όχι εργαλείου μιας συνωμοτικής ομάδας. Η Αριστερά, ακόμη και όταν κατέληγε σε στρατηγικές «ειρηνικών μεταβάσεων», εξακολούθησε κατά τον 20ό αιώνα να αναφέρεται σε αυτή την πολιτική παράδοση.

Οι σύγχρονοι φιλελεύθεροι πάντως προβαίνουν στην επανανάγνωση και αυτών ακόμη των δημοκρατικών αστικών επαναστάσεων. Πρότυπο πλέον δεν αποτελεί η μαζική/πληθβιακή Γαλλική Επανάσταση, αφού της επιρρίπτεται η *μαζική βία* του 1793 και η εκκαθάριση των αρχουσών τάξεων. Στη θέση της προβάλλεται η ήπια μακροαίωνα συνταγματική εξέλιξη της Βρετανίας και ο συμβιβασμός αστικής τάξης και γαιοκτημόνων, ο οποίος παρήγαγε έναν ολιγαρχικό αλλά σταθερό συνταγματισμό: στη σύγχρονη φιλελεύθερη σκέψη, ο Burke

θριαμβεύει έναντι του Ρουσσώ⁵. Η νέα αυτή ανάγνωση είναι άμεσα χρωματισμένη από την ιδεολογική αντίθεση στην εισβολή των μαζών στο ιστορικό προσκήνιο. Διαπερνάται πάντως από δύο σημαντικές αντιφάσεις. Κατά πρώτον, απορρίπτει «ολικά» τη χρήση βίας ως μέσου κοινωνικών ή πολιτικών αλλαγών, ενώ βεβαίως αποδέχεται τα ιστορικά επιτεύγματα (πολιτικά, κοινωνικά και πολιτιστικά) αυτών των αλλαγών. Σε αυτό το σημείο εμφανίζεται όμως ασυνεπής, καθώς αρνείται τα παραγωγικά αίτια, ενώ αποδέχεται το ιστορικό αποτέλεσμα, ουσιαστικά όλη την ιστορική εξέλιξη των δύο τελευταίων αιώνων⁶. Κατά δεύτερον, δέχεται αβασάνιστα το ιδεολόγημα της ειρηνικής βρετανικής συνταγματικής εξέλιξης, ενώ είναι γνωστό ότι η Βρετανία γνώρισε μέσα στο 17ο αιώνα έναν πολύνεκρο εμφύλιο πόλεμο και δύο επαναστάσεις (Κρόμγουελ και «Ενδοξη Επανάσταση»). Πλην όμως, σε αυτές τις αναταραχές, το λαϊκό στοιχείο υπήρξε κατά κανόνα ελεγχόμενο από τον αστισμό και τη φιλελεύθερη γαιοκτησία, ενώ στα 1793 υπήρξε «ανεξέλεγκτο» και επικίνδυνο, *δαμονικό – ως θιμηθούμε τους λόγους του Σαιν Ζυστ, όχι μόνο κατά των ειργενών, αλλά και κατά των «ισχυρών του χρήματος»*⁷. Έτσι εξηγείται άλλωστε και αυτή η εκλεκτική ανάγνωση της «βίας» και της «μη βίας» στην ιστορία των επαναστάσεων.

Από την άλλη πλευρά, η οικειοποίηση του «ειρηνισμού» εκ μέρους των φιλελεύθερων σήμερα είναι, επίσης, μη συνεπής και εν τέλει προσηματική.

Στον οριζοντα του *γνήσιου ειρηνισμού* (του τύπου του γκαντισμού και της «πολιτικής ανυπακοής»), η άρνηση της βίας αποτελεί μία εκτιμητέα ατομική ηθική στάση, ένα δέον το οποίο αντιτίθεται υπαρκτικά στο βίαιο κόσμο που μας περιβάλλει και φιλοδοξεί να τον μετασχηματίσει. Η στάση αυτή αντιθέτει τον εαυτό της στην (άδικη) εξουσία και επιδιώκει να *κάμψει* τη βούληση του κράτους, αμφισβητώντας την αυθεντία της κοινοβουλευτικής αντιπροσώπευσης. Αρνείται δε σε κάθε περίπτωση να αποδεχθεί την καθεστηριχιά τάξη ως έκφραση και αντανάκλαση ενός ειρηνευτικού και μη βίαιου προτάγματος δικαιοσύνης και ενσωματώνει στο εσωτερικό της την αντίθεση μεταξύ της κρατικής εξουσίας και της τάξης του φυσικού δικαίου⁸.

Αντίθετα, ο λόγος των *ύστερων φιλελεύθερων* εστιάζει στη βασική ταύτιση μεταξύ του ηθικού δέοντος και της ισχύουσας συνταγματικής τάξης ή και της διεθνούς πολιτικής τάξης: η συνταγματική τάξη έχει ήδη ρυθμίσει τις σχέσεις μεταξύ των ατόμων με ειρηνικό τρόπο, ως σχέσεις ισότητας και ελευθερίας, ως σχέσεις βασικά εναρμονισμένες. Ομοίως, η τάξη των «Ηνωμένων Εθνών» ή της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στο διεθνές επίπεδο, όσο και αν αμφισβητείται, αποτελεί ένα πρότυπο διακρατικής ειρήνης και αρμονίας, βασικά εμπεδωμένο. Θεωρείται λοιπόν ότι το εσωτερικό και το «Διεθνές» Σύνταγμα αποτυπώνουν ήδη ένα «δίκαιο» και ηθικό κοινωνικό συμβόλαιο⁹.

Από την προβληματική αυτή απορρέει η απόρριψη κάθε βίας που αντιτίθεται στη συνταγματική τάξη και συνιστά *φυσικό καταναγκασμό* κατά της επιβολής της κρατικής βούλησης. Αλλά και η αποδοχή της βίαιης τελικά επιβολής της κρατικής βούλησης από τους ύστερους φιλελεύθερους. Η τελευταία εξηγείται από τον «καθολικά ειρηνευμένο και εξειρηνευτικό» χαρακτήρα της συνταγματικής κρατικής εξουσίας. Ο παραβάτης των κανόνων της διαρρηγγύει μία *οικοιμενική* κοινωνική συμφωνία, η οποία διαθέτει δημοκρατική και δικαιοκρατική νομιμοποίηση. Όπως ακριβώς αυτός που υπονομεύει μία «ειρηνική διεθνή τάξη» ορίζεται από τους ηγεμόνες της «εχθρός της ανθρωπότητας» (ο Μιλόσεβιτς, ο Σα-

ντάμ, ο Τσάβες κ.λπ.)¹⁰ και ο πόλεμος κατ' αυτού ως «σταυροφορία για την ειρήνη», έτσι και η βία κατά του παραβάτη της δημοκρατικής τάξης αποκτά «καθολικά» και «ολοκληρωτικά» χαρακτηριστικά: αυτός πρέπει να απαξιωθεί, να εξορκιστεί και να κολαστεί, όχι απλώς ως «εχθρός» πλέον, αλλά ως βίαιο και αντικοινωνικό στοιχείο. Αυτή η εμπειδωμένη βία ορίζεται ως κοινωνική ειρήνη και ως προστασία μιας ειρηνικής νομιμότητας.

Η γενική απόρριψη της βίας στο κοινοβουλευτικό κράτος, στο βαθμό που δεν αμφισβητεί τη νομιμοποίηση της ίδιας της κρατικής βίας, αποτελεί την «κοινοβουλευτική» εκδοχή υποστήριξης του *κρατικού μονοπωλίου βίας* (staatlicher Gewaltmonopol)¹¹. Το συνταγματικό κράτος «δικαιούται» να ασκεί υλική και θεσμική βία εντός των ορίων του Συντάγματος και του νόμου σε όσους παραβαίνουν το «δίκαιο» του. Δικαιούται ακόμη να διεξάγει «δίκαιους πολέμους» κατά των «εχθρών της ειρήνης». Τόσο η δικαιοκρατική του υπόσταση, δηλαδή ο περιορισμός και η τυποποίηση της κρατικής δράσης εντός των συνταγματικών κανόνων, όσο και η δημοκρατική «αντιπροσωπευτική» του θεμελίωση φαίνεται να δικαιολογούν, κατά τους φιλελευθέρους, τη συγκεντρωμένη στα όργανά του και ασκούμενη από αυτά μορφή βίας.

Αν λοιπόν αυτή η διάκριση μεταξύ κρατικής και μη κρατικής βίας ισχύει, τότε η *κοινωνική βία*¹² είναι όχι μόνο παράνομη, αλλά και καταδικαστέα. Ως «κοινωνική βία» θα ορίσουμε τη (φυσική) βία, η οποία ασκείται από ένα σημαντικό ποσοτικά τμήμα του πληθυσμού ή πάντως από τους φορείς των μαζικών κινημάτων, κατά τρόπο δημόσιο και έκδηλο και με αμυντική κατά βάση κατεύθυνση απέναντι στην εκδηλωμένη ήδη ή άμεσα επικείμενη να εκδηλωθεί βία των κρατικών μηχανισμών καταστολής, και υπερβαίνει συνήθως τα όρια της κρατικής νομιμότητας. Η μορφή αυτή πολιτικής βίας, στο βαθμό που τείνει στην άμυνα των φορέων της και είναι «αντανακλαστική» – χαρακτηριστική όχι μόνο για «επαναστατικές» συγκυρίες, αλλά και για την καθημερινότητα της άσκησης ομαδικών μορφών διαμαρτυρίας και έκφρασης–, διαθέτει, κατά την άποψή μας, μία ανεξάρτητη από τη θετική νομιμότητά της αλλά και από την ίδια τη «νομιμοποίηση βάσει των σκοπών της» ηθική και πολιτική δικαιολογητική βάση¹³. Η βάση αυτή αναφέρεται όχι μόνο στα συγκεκριμένα προστατευόμενα απέναντι στην κρατική βία κοινωνικά αγαθά (π.χ. δικαίωμα στη διαδήλωση), αλλά και στη γενικότερη ανάγκη υλικής διασφάλισης/αυτοπροστασίας των κοινωνικών υποκειμένων απέναντι σε μία υλικά παντοδύναμη, αποκλειστική και συχνά αυθαίρετη άσκηση του «κρατικού μονοπωλίου βίας». Για τους υποστηρικτές όμως του μονοπωλίου της κρατικής βίας αυτό το επιχείρημα δεν ισχύει, αφού μόνο η βία που νομιμοποιείται μέσω α) της δημοκρατικής αντιπροσώπευσης και β) της τήρησης της νομιμότητας από το κράτος είναι θεμιτή.

Το απαράδεκτο της κοινωνικής βίας συνδέεται άμεσα με το πρόβλημα της δημοκρατικής αντιπροσώπευσης. Ακόμη και ένα συνταγματικό κράτος, το οποίο όμως δεν έχει ελεύθερες εκλογές και καθολικό δικαίωμα ψήφου, δεν θα ασκούσε νομιμοποιημένη βία, κατά τα σύγχρονα πρότυπα. Όταν όμως υπάρχουν οι παραπάνω προϋποθέσεις, τότε η άσκηση μορφών άμεσης πολιτικής συμμετοχής αποκτά πολύ συγκεκριμένο όριο: αυτό της μη άσκησης έντονης πίεσης στο «αντιπροσωπευτικό σύστημα», της μη αμφισβήτησης του «προνομίου» των αντιπροσώπων και των ειδικών της πολιτικής και των πολιτικών επιλογών τους (εκφρασμένων ως νόμων), αλλά και της αδιακώλυτης δράσης των καλυπτόμενων από την

αντιπροσώπευση κρατικών οργάνων. Όταν αυτή η αμφισβήτηση συντρέξει, τότε βρισκόμαστε, ακόμη και αν τα όρια της νομιμότητας δεν έχουν ανοιχτά παραβιαστεί, σε μία συγκυρία σύγκρουσης, η οποία συνήθως καταλήγει στην κήρυξη των πρακτικών ως παρανόμων με τη χρήση γενικών ρητρών («προστασία της δημόσιας ασφαλείας», «της δημόσιας τάξης» κ.ά.). Οι απαγορεύσεις αυτές συνήθως συνδέονται με το χαρακτηρισμό των παράνομων πρακτικών ως «βίας»¹⁴.

Βεβαίως, αυτή η προσέγγιση θεωρεί ως δεδομένο:

- ότι η εξουσιοδότηση στους αντιπροσώπους είναι «λευκή» (freies Mandat) και περιλαμβάνει την όποια απόφασή τους, ακόμη και αντίθετα προς το πολιτικό τους πρόγραμμα (εγγενής αντίφαση της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας)¹⁵.

- ότι η άσκηση των συλλογικών δικαιωμάτων εκφράζει μεν τις μειοψηφίες –αφού δεν μπορεί να βοηθεί κοινωνική πλειοψηφία κατά της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας–, αλλά δεν πρέπει να αποτελεί όχημα αλλαγής της βούλησης της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας: *εδώ είναι το όριο ανάμεσα στη νόμιμη αντιπολίτευση και στον εξωθεσμικό «καταναγκασμό των αρχών».*

Αν τα πράγματα έχουν έτσι στη δημόσια σφαίρα της αστικής δημοκρατίας γενικότερα, αποκτούν μία πιο συρρικνωμένη ποιότητα στη σύγχρονη μεταφορντική φάση του μονοπωλιακού καπιταλισμού¹⁶. Η άρση του κενύσιανου κοινωνικού συμβολαίου, η στεγανοποίηση του αστικού κράτους από την κενύσιανή διαμεσολάβηση των λαϊκών και εργατικών συμφερόντων, η ομογενοποίηση των κομματικών προγραμμάτων και η αποδόμηση των πολιτικών και συνδικαλιστικών εκφράσεων της εργατικής τάξης οδηγούν αναγκαστικά στη συρρίκνωση των ορίων της «δημοκρατικής νομιμότητας»: διευρύνεται το φάσμα των πολιτικών και των μορφών δράσης οι οποίες θα κηρυχθούν ως «βίαιες» και «εξωσυστημικές», αφού τώρα η οικονομία και το πολιτικό σύστημα αρνούνται να «υπερφορτωθούν» από αιτήματα μισθών και κοινωνικών παροχών που απειλούν την ανταγωνιστικότητα μιας «διεθνοποιημένης οικονομίας» και την «αναπτυξιακή σταθερότητα». Στη φάση αυτή, ειρηνική και «δημοκρατική» πολιτική δράση βασικά ασκούν όσοι συναινούν στις επιλογές και στον ευέλικο κορπορατισμό του μεταφορντικού κράτους ή, πάντως, διαμαρτύρονται αποκλειστικά στο πεδίο των επίσης συρρικνωμένων κοινοβουλευτικών θεσμών: όσο πιο αδύναμος και συμβολικός καθίσταται ο ρόλος του κοινοβουλίου, τόσο πιο άκαμπτη και «ολοκληρωτική» εμφανίζεται η κοινοβουλευτική νομιμότητα και η υποταγή σ' αυτή. Πρακτικές και αιτήματα νομιμοποιημένα κατά τη φορντιστική φάση, θα θεωρηθούν τώρα ως «συντεχνιακά», «αντικοινωνικά» και εν τέλει εκτοπισμένα εκτός της δημοκρατικής νομιμότητας.

Όμως, η εξέταση των θεμελίων του κρατικού μονοπωλίου βίας στο συνταγματικό αστικό κράτος είναι ανεπαρκής, όσο δεν απαντάται ένα σημαντικό και κρίσιμο ερώτημα. Η αστική κοινωνία, η οποία αντιστοιχεί στο συνταγματικό κράτος, είναι μία κοινωνία ειρηνική και εξειρηνευμένη, όπου οι παραγωγοί και ανταλλαγείς αγαθών συντηρούν αρμονικά και χωρίς έντονες συγκρούσεις, ή μία κοινωνία διαρκώς αναπαραγόμενου καταναγκασμού και βίας;

A. 2. Δομική και υλική βία στην αστική κοινωνία

Η τοποθέτηση για το απαράδεκτο της άσκησης βίας στη φιλελεύθερη δημοκρατία συνιστά μία αφαίρεση στο πλαίσιο των υπαρκτών, έντονα ανταγωνιστικών και συγκρουσιακών, κοινωνικών σχέσεων. Αρνούμενη ηθικά κατά απόλυτο τρόπο την άσκηση της υλικής βίας, παραβλέπει τη *δομικά βίαιη* συγκρότηση των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων και κρατικών θεσμών και μηχανισμών, ακόμη και υπό τη μορφή της φιλελεύθερης δημοκρατίας. Η έννοια της «δομικής βίας» (“strukturelle Gewalt”, “structural violence”), παρούσας στις σύγχρονες αναπτυσσόμενες κεφαλαιοκρατικές κοινωνίες, διευρύνει τον προσδιορισμό της «βίας» –όχι ως έννοιας του Ποινικού Δικαίου, αλλά ως κοινωνιολογικής-πολιτικοθεωρητικής έννοιας– πέρα από τα όρια του υλικού-φυσικού καταναγκασμού και της σωματικά ασκούμενης βίας προς το σύνολο των κοινωνικών παραγόντων που προσδιορίζουν την παραγωγή κοινωνικά προσδιορισμένης (μη κρατικής) φυσικής βίας, αλλά και συγκροτούν μία μορφή *κοινωνικού καταναγκασμού και άρα βίας κατά την ευρεία έννοια*¹⁷. Η «δομική βία» παραπέμπει σε μία θεμελιώδη αναντιστοιχία (“discrepancy”) μεταξύ της δυναμικής και της πραγματικής δυνατότητας αυτοανάπτυξης της ανθρώπινης προσωπικότητας ως αποτέλεσμα κοινωνικών παραγόντων και στη συνακόλουθη διαδικασία κοινωνικής αποξένωσης του ατόμου¹⁸. Είτε η διαδικασία αυτή συνδέεται με λειτουργικά ελλείμματα της κοινωνίας και την απουσία των αναγκαίων μεταρρυθμίσεων για την εξάλειψή τους (λειτουργιστική θέση) είτε με τη δομικά άνιση και ταξική κατανομή των εισοδηματικών, πολιτικά συμμετοχικών και πληροφοριακών δυνατοτήτων (μαρξιστική θέση), η αναντιστοιχία αυτή λειτουργεί συγκρουσιακά και παράγει αναπόφευκτα φαινόμενα κοινωνικά προσδιορισμένης φυσικής βίας (βίας κατά τη στενότερη έννοια), τα οποία δεν μπορούν να εξορκιστούν με ηθικές επικλήσεις και μόνο. Η άμεση αυτή βία εκφράζεται είτε ως «ιδιωτική βία» («κοινή» εγκληματικότητα, όπως π.χ. η εγκληματικότητα στις αμερικανικές μεγαλουπόλεις) είτε ως συλλογική κοινωνικοπολιτική βία. Και στις δύο περιπτώσεις όμως παραμένει κοινωνικά προσδιορισμένη¹⁹.

Η άνιση κατανομή των δυνατοτήτων στην καπιταλιστική κοινωνία απορρέει από γενικότερους δομικούς καταναγκασμούς:

- από τον ίδιο τον *οικονομικό καταναγκασμό* της μισθωτής εργασίας ως προϋπόθεσης για την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης.
- από τη διαρκή αναπαραγωγή των σχέσεων ταξικής εξουσίας μέσω των κρατικών μηχανισμών (όπως, π.χ., η αναπαραγωγή της πυραμίδικης/ιεραρχικής οργάνωσης του κοινωνικού καταμερισμού εργασίας και των φορέων που θα αντιστοιχιστούν σ’ αυτή διά των εκπαιδευτικών μηχανισμών).
- από τον ίδιο τον *πολιτικό αποκλεισμό* των κυριαρχούμενων τάξεων μέσω του κοινοβουλευτικού μηχανισμού και των ιδεολογικών μηχανισμών του κράτους (ιδίως των ΜΜΕ σήμερα) και τη στρεβλή αντιπροσώπευσή τους από τα αστικά κόμματα (σήμερα: συντηρητικά, φιλελεύθερα και σοσιαφιλελεύθερα).

Οι παραπάνω καταναγκασμοί δεν μπορούν να λειτουργήσουν διαρκέστερα χωρίς το κρατικό μονοπώλιο βίας του κεφαλαιοκρατικού κράτους. Γενικότερα, το κρατικό μονοπώλιο νόμιμης βίας γεννιέται μαζί με την ταξική κοινωνία²⁰. Η συγκέντρωση κάθε μορφής νό-

μιμου φυσικού καταναγκασμού στο κράτος και η οργάνωση των λειτουργιών καταστολής διά του νόμου και των κυρώσεων που ο νόμος προβλέπει, ανάγεται νομιμοποιητικά κατ' αρχήν στη διασφάλιση της «ασφάλειας» και της «τάξης» σε μία ορισμένη ταξική κοινωνική οργάνωση. Ειδικότερα στο σύγχρονο αστικό κράτος, πρέπει να ληφθεί υπόψη α) η διαδικασία μετατροπής των κοινωνιών των προκαπιταλιστικών κοινωνιών σε ίσα και ελεύθερα άτομα και άρα ο υπολογισμός πλέον της ατομικής τους ποινικής ευθύνης, β) η συγκρότηση του εθνικού κράτους ως εγγυητή της εξωτερικής ασφάλειας και ταυτόχρονα ως αποκλειστικού ηγεμόνα και ειρηνευτή στο εσωτερικό του κοινωνικού σχηματισμού: το αστικό κράτος αποτελεί την πιο ολοκληρωμένη μορφή του αποκλεισμού κάθε άλλης βίας πέρα από την κρατική. Η διασφάλιση των δομικών καταναγκασμών προϋποθέτει την κρατική υλική βία και τους μηχανισμούς της (στρατός, αστυνομία, δικαστήρια, μυστικές υπηρεσίες) ως αναγκαία δυνατότητα²¹. Εφόσον η έννομα οργανωμένη κοινωνική «τάξη» (με την έννοια της «τάξης» της ισχύουσας κοινωνικής οργάνωσης, της "soziale Ordnung") περιέχει αναγκαστικά τις δομές της κοινωνικής ανισότητας και τους μηχανισμούς της δομικά βίαιης αναπαραγωγής της και οργανώνεται ως έννομη τάξη, η χρήση της κατά κανόνα νόμιμης κρατικής βίας θα περιλαμβάνει όχι μόνο τα «ατομικά» εγκληματικά φαινόμενα, αλλά και την επιτήρηση και καταστολή της συλλογικής εκδήλωσης των αποτελεσμάτων της «δομικής βίας», τη διασφάλιση δηλαδή της κοινωνικής αναπαραγωγής και ιδίως όταν αυτή αμφισβητείται συλλογικά σε συνθήκες κοινωνικής κρίσης. Όσο εντονότερα εκφράζονται αυτές οι συλλογικές αμφισβητήσεις τόσο εντονότερη θα είναι και η άσκηση κρατικής βίας αυτού του τύπου. Εφόσον όμως η εκδήλωση της κρατικής βίας αλληλοτροφοδοτείται με την αμφισβήτηση του μονοπωλίου της, με τη μετατροπή δηλαδή των συγκρουσιακών φαινομένων σε διάχυτες μορφές σύγκρουσης με τον κρατικό καταναγκασμό, ο ίδιος ο κρατικός καταναγκασμός μεταβάλλεται σε αυτόνομο παράγοντα επίτασης της εκδήλωσης κοινωνικοπολιτικής βίας, αφού η «ανισότητα» γεννά «σύγκρουση», η «σύγκρουση» κρατική επέμβαση, αυτή εκ νέου «καταναγκασμό» και σύγκρουση κ.ο.κ. Όταν λοιπόν τίθεται το πρόβλημα της απόλυτης ηθικής απόρριψης της πολιτικής βίας, θα έπρεπε να συνδέεται και με την απόλυτη απόρριψη της κρατικής μονοπωλιακά ασκούμενης βίας: σε διαφορετική περίπτωση, η θέση της απόλυτης απόρριψης λειτουργεί νομιμοποιητικά για το κρατικό μονοπώλιο νόμιμης βίας και πρεσβεύει την υποταγή σ' αυτή. Παρά το ότι η κρατική βία αυτοπεριορίζεται διά του νόμου στο πλαίσιο της φιλελεύθερης δημοκρατίας και άρα υπόκειται σε ένα σχετικό έλεγχο και «εξανθρωπισμό»²², αυτός ο αυτοπεριορισμός δεν δικαιολογεί στο ηθικό επίπεδο μία ριζικά διαφορετική αντιμετώπιση από την «αντικρατική» βία.

Η απόλυτη ηθική απόρριψη της βίας προτάσσει μία δήθεν απόλυτη διαχωριστική γραμμή μεταξύ ηθικής και πολιτικής βίας, καθιστά τη σχέση τους ασύμβατη. Στο βαθμό όμως που η άσκηση πολιτικής (είτε ενδοσυστημικής είτε εξωσυστημικής) συνδέεται με το πρόβλημα της κρατικής εξουσίας, με τη διασφάλιση ή αποδυνάμωση των ισχυουσών σχέσεων εξουσίας με επίκεντρο το κράτος και «ακτίνα δράσης» όλες τις κοινωνικές «περιοχές», αλλά και στο βαθμό που η πολιτική αντανάκλα αντιθέσεις συμφερόντων, ανταγωνιστικές ή μη ανταγωνιστικές, η βία, είτε ως φυσική βία είτε ακόμη περισσότερο ως έμμεση βία, ως πρακτική καταναγκασμού και ετερόνομης ρύθμισης, είναι πάντοτε παρούσα: ιδίως το ενδεχόμενο της φυσικής βίας, ως «οριακό» ενδεχόμενο, εντάσσεται στον πολιτικό υπολογισμό

και στην οργάνωση των αγώνων σχετικά με την εξουσία²³. Κάθε «ανταγωνιστής» οφείλει να το λάβει υπόψη του, είτε ως πιθανός φορέας είτε ως πιθανός αποδέκτης της βίας και, ιδίως, της κρατικής βίας. Ο υπολογισμός της άσκησης βίας ως οριακού ενδεχομένου από την πλευρά της εξουσίας ισοδυναμεί με την αποδοχή του ενδεχομένου να περιοριστούν υπό ορισμένες περιστάσεις ή και να προσβληθούν ακόμη τα κοινωνικά αγαθά ορισμένων πολιτών, η σύγκρουση συμφερόντων να φθάσει σε τέτοια οξύτητα ώστε να είναι δυνατή η πολιτική της επίλυση μόνο με τη θυσία ορισμένων από τα αγαθά των συγκρουόμενων²⁴. Ούτε, βεβαίως, αναιρείται το ενδεχόμενο της βίας από την ύπαρξη πλουραλιστικού πολιτικού συστήματος. Ο «πλουραλισμός» δεν αποτρέπει την ανταγωνιστικότητα ούτε την «απορροφή», παρά την αντίθετη υπόθεση των παλαιότερων λειτουργιστικών «πλουραλιστικών» προσεγγίσεων (κυρίως στο πλαίσιο της αγγλοσαξονικής πολιτικής επιστήμης)²⁵.

Η πρακτική ιδίως του μεταφορντικού αστικού κράτους σηματοδοτεί μία γενίκευση της προσφυγής στην υλική βία κατά των κοινωνικών αντιστάσεων²⁶. Βασικό πεδίο αυτής της γενίκευσης είναι η σταδιακή απαγόρευση και ο ριζικός περιορισμός των πολιτικών δικαιωμάτων ως μορφών άμεσης και συλλογικής πολιτικής δράσης. «Το δικαίωμα στη συνάθροιση» αποτελεί αντικείμενο έντονων περιοριστικών ρυθμίσεων, με πρόσχημα τη «διατάραξη της οικονομικής και κοινωνικής ζωής», ενώ στην πράξη συχνά διαδηλώσεις απαγορεύονται και καταστέλλονται με κόστος έως και ανθρώπινα θύματα (Γένοβα, Γκέτεμποργκ κ.ά.). Οι απεργιακές μορφές αντιμετωπίζονται δικαστικά με έντονη αυστηρότητα και υπό την προκατάληψη του οιονεί «αντικοινωνικού» χαρακτήρα της απεργιακής δράσης («παράνομες και καταχρηστικές απεργίες»), για να μη μιλήσουμε για το Μεσαίωνα του εργοδοτικού δεσποτισμού στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας και την άμεση άσκηση βίας από τους ιδιωτικούς στρατούς της εργοδοσίας. Το δικαίωμα, τέλος, στην πολιτική οργάνωση έχει επίσης αρχίσει να αμφισβητείται, όταν ασκείται κατά τρόπο που θέτει σε κίνδυνο τις βασικές «οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές και συνταγματικές δομές»²⁷. Τα παραπάνω σημαίνουν, προφανώς, έναν έντονο ολιγαρχικό και ολοκληρωτικό εκφυλισμό της φιλελεύθερης αστικής δημοκρατίας.

Παρά τη φιλελεύθερη ρητορική για την ενδυνάμωση της προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων, η αναπόφευκτη σύνδεση ορισμένων ατομικών δικαιωμάτων με τη δυνατότητα ελεύθερης πολιτικής έκφρασης και δράσης (π.χ. δικαίωμα στον ιδιωτικό χώρο, στην ελευθερία έκφρασης, στην προσωπική ασφάλεια, στη δίκαιη δίκη, στην ελεύθερη ηλεκτρονική επικοινωνία και πληροφόρηση κ.ά.) οδηγεί, υπό το καθεστώς των νέων αντιτρομοκρατικών νόμων αλλά και άλλων «νομοθετημάτων ασφαλείας» (π.χ. Σένγκεν) και της πρόταξης της «ασφάλειας» έναντι της ελευθερίας, στη συρρικνωμένη άσκησή τους για ευρύτατα κοινωνικά στρώματα. Ακόμη όμως και όταν αυτοί οι νόμοι δεν οδηγούν άμεσα στην υλική βία (π.χ. με την καταδίκη και φυλάκιση των παραβατών), αποτελούν διαστάσεις μιας *συμβολικά ασκούμενης κρατικής βίας*: η ευρύτητα της ποινικοποίησης που προωθούν, η αοριστία τους και η υπαγωγή διά των διατάξεών τους σε ένα καθεστώς *άενας επιτήρησης* οδηγούν στην κατατρομοκράτηση και υποταγή των κοινωνικών πλειοψηφιών. Στο πλαίσιο της «διεθνοποίησης της ασφαλείας» και των ολοκληρώσεων, η πολιτική αυτή κατατρομοκράτηση συντελείται όλο και περισσότερο από τους συνεργαζόμενους κατασταλτικούς μηχανισμούς των δυτικών κεφαλαιοκρατικών κρατών: *Europol, Eurojust, Σένγκεν, Ευρωπαϊκό Ένταλμα*

Σύλληψης, Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Έκδοση, Μνημόνια Αστυνομικής Συνεργασίας κ.λπ. Ταυτόχρονα, ενισχύεται η στρατιωτικοποίηση της κοινωνίας και η ανοιχτή παρέμβαση του στρατού σε ζητήματα «δημόσιας τάξης» με πρόσχημα την τρομοκρατική απειλή (π.χ. νέα δόγματα Ενόπλων Δυνάμεων σε όλες τις δυτικές δημοκρατίες, χρήση ειδικών δυνάμεων κατά απεργιών, φρούρηση Ολυμπιακών Αγώνων από στρατό κ.ά.).

Από την άλλη πλευρά, η βίαιη αυταρχοποίηση της αστικής κοινωνίας δεν εντοπίζεται μόνο στη διεύρυνση των ορίων της πολιτικής παραβατικότητας.

Όπως είναι πλέον ευρύτερα αποδεκτό, το τμήμα της κοινωνίας που υποβαθμίζεται κοινωνικά και συγκροτεί τη «νέα φτώχεια», αποτελεί σε μεγάλο βαθμό αντικείμενο διαχείρισης, όχι πλέον των προνοιακών μηχανισμών εξασφάλισης, αλλά των ποινικών μηχανισμών ασφαλείας. Ιδίως στις ΗΠΑ σήμερα, ένα εξαιρετικά μεγάλο ποσοστό του μαύρου πληθυσμού έχει εξοριστεί στους μηχανισμούς εγκλεισμού, ιδίως με την επίκληση του «δόγματος μηδενικής ανοχής» κατά της μικροπαραβατικότητας και της «εκστρατείας κατά των ναρκωτικών»²⁸. Η περιθωριοποίηση μεγάλων τμημάτων της κοινωνίας, η αποβολή τους από τη δημόσια σφαίρα (με αποτέλεσμα ο πρόεδρος των ΗΠΑ να εκλέγεται από ποσοστό του πληθυσμού έλασσον του 30%), η τρώση τους από τους ιδιωτικούς στρατούς και ο σωφρονιστικός κοινωνικός τους έλεγχος αποτελεί ύψιστη μορφή δομικής βίας, η οποία γεννά το ενδεχόμενο ισχυρών αλλά διάχυτων κοινωνικών συγκρούσεων και διατηρείται στη ζωή με τη γενικευμένη αστυνομική, στρατιωτική και σωφρονιστική υλική βία. Τα ίδια μπορούν να αναφερθούν και σχετικά με τη μεταχείριση των μεταναστών και προσφύγων στις δυτικές κοινωνίες: τόσο οι περιορισμένες πολιτικές παροχής νομιμοποίησης και παροχής πολιτικού ασύλου όσο και η καθημερινή έως και δολοφονική βία που ασκείται σε βάρος τους, πολύ μικρό μέρος της οποίας γνωστοποιείται, συγκροτούν ένα βίαιο καθεστώς διακρίσεων, ένα πραγματικό "apartheid" στο εσωτερικό των φιλελεύθερων δημοκρατιών.

A. 3. Παρέμβαση για τη σύγχρονη ιμπεριαλιστική βία

"What's the point of having this superb military, you've always been talking about, if we cannot use it?" (M. Albright 1999)

Το σύγχρονο ηγεμονικό αστικό κράτος (ιδίως τα κράτη της τριάδας ΕΕ-ΗΠΑ-Ιαπωνία) είναι ένα κράτος ιμπεριαλιστικών διεθνών επεμβάσεων και διαρκούς πολέμου. Όσο περισσότερο οι ηγέτες των δυτικών κρατών μιλούν για την εμπέδωση της «ασφάλειας και ειρήνης» στις διεθνείς σχέσεις, τόσο συχνότερα επιχειρούν τον πλανητικό έλεγχο και τη γεωπολιτική κυριαρχία με τη χρήση του πιο σύγχρονου τεχνολογικά στρατιωτικού εξοπλισμού (ιδίως με τα μέσα του «ηλεκτρονικού εναέριου πολέμου»). Το μέσο για την ειρήνευση ονομάζεται σήμερα «ολοκληρωτικός πόλεμος».

Όπως και στην εποχή του Λένιν (*Ο ιμπεριαλισμός ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού*, 1916), κοινωνική βάση του ιμπεριαλισμού παραμένει η δημιουργία των εθνικών και πολυεθνικών μονοπωλιακών ομίλων, μέσα από τη διαδικασία συγκέντρωσης και συγκεντροποίησης του κεφαλαίου και την ενίσχυση του κοινωνικού χαρακτήρα της παραγωγικής διαδικασίας, η συγκρότηση εκτεταμένου γραφειοκρατικού και παρεμβατικού κράτους, η διανομή του κόσμου με πολιτικοστρατιωτικά μέσα σε σφαίρες επιρροής των ισχυρών κρατών και ο

συνεχής ανταγωνισμός μεταξύ των μονοπωλιακών ομίλων για την ανακατανομή των μεριδίων τους, των αγορών, πρώτων υλών, εργατικού δυναμικού κ.λπ. Στο πλαίσιο αυτό, ο ιμπεριαλιστικός χαρακτήρας αποτελεί μία ιδιαίτερα υψηλή ποιότητα και μορφή ύπαρξης του κράτους του μονοπωλιακού καπιταλισμού.

Διαδικασίες όπως η κοινωνικοπολιτική ενοποίηση του πλανήτη (1989), αλλά και η ένταση της διεθνοποίησης του κεφαλαίου («παγκοσμιοποίηση») κατά τις τελευταίες δεκαετίες, σηματοδοτούν και τη σημαντική αναδιάρθρωση του σύγχρονου ιμπεριαλισμού, χωρίς να καταργούνται τα παραπάνω ποιοτικά γνωρίσματά του²⁹. Όψεις αυτής της αναδιάρθρωσης αποτελούν ιδίως:

Οι ενιαίες επεμβάσεις των ιμπεριαλιστικών κρατών σε περιφερειακά κράτη ή και μη ισχυρούς κρίκους εντός της Ευρώπης (Κουβέιτ-Ιράκ, Γιουγκοσλαβία, Αφγανιστάν κ.ά.), προκειμένου να διασφαλισθούν πλέον όχι μόνο οι υλικοί πόροι, αλλά γενικότερα οι αγοραίες και καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής και ανταλλαγής στο σύνολο του πλανήτη³⁰, να αποτραπούν τα εμπόδια στη «διεθνοποίηση» (κρατιστικά, εθνικιστικά, σοσιαλιστικά κ.λπ.), να διασφαλισθεί ο γεωπολιτικός έλεγχος των δυτικών κρατών. Σε κάθε περίπτωση πάντως, η διασφάλιση ορισμένων κρίσιμων υλικών πόρων (πετρέλαιο, νερό κ.λπ.) παραμένει ζωτικό διακύβευμα των νέων επεμβάσεων.

Οι επεμβάσεις αυτές δείχνουν έναν υψηλό βαθμό συσσωμάτωσης, ενότητας και συμπίεσης των ιμπεριαλισμών των τριών πόλων και διαπλοκής των συμφερόντων των πολυεθνικών μονοπωλιακών ομίλων. Αυτός ο βαθμός συσσωμάτωσης αναδεικνύει ένα ευρύ πεδίο συγκλίσεων, υπό την ηγεμονία των ΗΠΑ, προς την εμπέδωση μιας πλανητικής αυτοκρατορίας του αγοραίου καπιταλισμού. Παρ' όλα αυτά, οι ενδοϊμπεριαλιστικές συγκρούσεις παραμένουν υπαρκτές, όπως δείχνει η διαμάχη για τη νέα επέμβαση στο Ιράκ.

Οι σύγχρονες επεμβάσεις νομιμοποιούνται μέσα από ιδεολογήματα υπέρβασης της κρατικής κυριαρχίας και διεθνούς προστασίας της «ελευθερίας και ασφαλείας». Τα σχήματα αυτά αποσταθεροποιούν ιδεολογικά την κρατική κυριαρχία των «εχθρικών αντιδυτικών κρατών» ("rogue states"), ενώ σταθεροποιούν την κυριαρχία των ηγεμονικών ιμπεριαλιστικών κρατών (π.χ. ΗΠΑ, Ισραήλ, Βρετανία κ.λπ.). Κατ' αρχήν, οι επεμβάσεις δικαιολογήθηκαν από λόγους προστασίας της διεθνούς ειρήνης και ασφαλείας (Κουβέιτ 1991). Στη συνέχεια, κατά τη δεκαετία του 1990, αξιοποιήθηκε ευρύτατα το σχήμα της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της στρατιωτικής επικουρίας της ανθρωπιστικής βοήθειας («ανθρωπιστικές επεμβάσεις» σε Παναμά, Βοσνία, Σομαλία, Αϊτή, Κόσοβο)³¹. Μετά την 11-9-2001, ως κυρίαρχο ιδεολόγημα έχει αναγορευθεί η προστασία της «ασφαλείας των δυτικών κρατών» και ο «αντιτρομοκρατικός» αγώνας κατά προσώπων, οργανώσεων και αντιδυτικών κρατών.

Σημείουσα όψη των επεμβάσεων αποτελεί και ο συμβολικός διαιτητικός ρόλος των ιμπεριαλιστικών κρατών στις περιφερειακές συγκρούσεις: η δύναμη ή αδυναμία τους να τις «ρυθμίσουν» ως επιδιαιτητές, ενδυναμώνει ή αποδυναμώνει αντίστοιχα το πλανητικό κύρος και τη συμβολική τους ισχύ (Chomsky 2000). Το κύρος αυτό προϋποθέτει την άσκηση μαζικής βίας και την αξιοποίηση του γιγαντιαίου πολεμικού μηχανισμού ιδίως των ΗΠΑ, ο οποίος λειτουργεί ως «άρμα μάχης» του ολικού ιμπεριαλιστικού πλέγματος.

Τέλος, η σημαντικότερη επέκταση του τομέα της πολεμικής βιομηχανίας στις δυτικές

χώρες και η λειτουργία του ενδεχομένως ως μηχανισμού μετρίωσης των αποτελεσμάτων της ύφεσης παίζει σημαντικό ρόλο στη διαρκή ανατροφοδότηση των επεμβάσεων. Από επίσημες πηγές προκύπτει, λ.χ., ότι, κατά το έτος 1996, οι ΗΠΑ δαπανούσαν το 33% των πληνθικών δαπανών για «αμυντικά» (εξοπλιστικά) προγράμματα, ενώ οι λοιπές χώρες του ΝΑΤΟ άλλο ένα 24% (G.Acchar, *Masters...*, ό.π., σσ. 99 κ.ε.). Έκτοτε, τα ποσοστά αυτά έχουν αυξηθεί.

Το εγχείρημα των διεθνών επεμβάσεων οδηγεί αναγκαστικά στον περιορισμό των πολιτικών ελευθεριών εντός του επεμβαίνοντος κράτους («χάριν της εθνικής ενότητας»), αλλά και στην υποτέλεια και κατοχή συνήθως του κράτους υποδοχής της επέμβασης στο όνομα της «εθνικής του ανοικοδόμησης» (“nation building”).

Ως μέσο για την πραγμάτωση των «νέων επεμβάσεων» επιλέγεται ο ολοκληρωτικός πόλεμος κατά των κρατών-ταραχιών, με την έννοια της κατάργησης των «μετόπισθεν», όχι μόνο της προσβολής του στρατού και των στρατιωτικών εγκαταστάσεων του κράτους-ταραξία, αλλά και της μαζικής τρώσης του ίδιου του πληθυσμού του ως *ψυχολογικού μέσου μαζικής τρομοκράτησης και υπαγωγής του κράτους στην κυριαρχία της Δύσης*³². Όπως επίσης και η συστηματική καταστροφή των υποδομών, των συστημάτων υγείας, των επικοινωνιών, της βιομηχανίας, του φυσικού περιβάλλοντος, των ενεργειακών πόρων.

Ως αποτέλεσμα αυτής της μαζικής προσβολής των πληθυσμών, προκλήθηκαν διαδοχικές εκατόμβες και μαζικές σφαγές. Ενδεικτικά μόνο στον Πόλεμο του Κόλπου θανατώθηκαν πάνω από 100.000 ιρακίνοί στρατιώτες (Π. Κονδύλης 1998) και πολλές χιλιάδες άμαχου πληθυσμού.

Πιο σημαντικές, όμως, από τις άμεσες απώλειες των ιμπεριαλιστικών πολέμων είναι οι μακροπρόθεσμες προσβολές του πληθυσμού από την καταστροφή των υποδομών και από τη μακροχρόνια τοξίνωση του περιβάλλοντος. Εδώ πρέπει να προσμετρηθούν και οι εκτεταμένοι μαζικοί θάνατοι από την επιβολή μακροχρόνιων οικονομικών κυρώσεων, όπως ιδίως έχει συμβεί με το εμπόργκο κατά του Ιράκ³³.

Οι μορφές αυτές άμεσης και μακροχρόνιας μαζικής εξόντωσης πληθυσμών από τον ιμπεριαλιστικό κρατικό μηχανισμό επανεισάγουν ουσιαστικά την εθνικοσοσιαλιστική προβληματική της «συλλογικής ευθύνης», αφού κολάζουν τον ίδιο τον πληθυσμό ενός κράτους ως συνυπεύθυνο με την ηγεσία του. Ο πληθυσμός αυτός «δαμιονοποιείται» ως ομοούσιος με τον «αυταρχικό» ή «φιλοτρομοκράτη» ηγέμονα του: καθίσταται το «δεύτερο σώμα του βασιλέως», κατά την περίφημη έκφραση του Καπτορωίτς. Στόχος αυτής της τακτικής είναι η διαρκής κυριαρχία υπό το πρίσμα της μαζικής τρομοκράτησης των λαών. *δηλαδή η διαρκής κρατική, ενδοκρατική και διακρατική τρομοκρατία.*

Σημειώσεις

1. Το πρόβλημα της αδιάφορης προς τους σκοπούς ηθικότητας των μέσων συνδέεται κατά κανόνα με την κατιανή ηθική φιλοσοφία, αλλά και με άλλες φιλοσοφικές παραλλαγές της «απόλυτης ηθικής» (βλ., τελείως ενδεικτικά, Ιμ. Καντ. *Για την αιώνια ειρήνη*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1992, σσ. 69 κ.ε., 81 κ.ε., όπου και διατύπωση της προτεραιότητας της αρχής του Πρακτικού Λόγου· επίσης, τα ηθικά υποδείγματα του Α. Τόλστοι, του Μ. Γκάντι.

την προβληματική για την «πολιτική ανυπακοή» των Θορό, Μ.Α. Κινγκ κ.λπ. Στο πεδίο της έντασης πολιτικών σκοπών και πολιτικών μέσων, βλ. και σε Μ. Βέμπτερ, *Η πολιτική ως παράγγελμα*, Παλαζήρης, Αθήνα 1987, Μ.Μ. Ποντί, *Ανθρωπισμός και τρομοκρατία*, Αθήνα 1988, κ.ά.

2. Στα καθ' ημάς, η άποψη αυτή έχει μεταφερθεί πρόσφατα από τον Σ. Ράμφο στο άρθρο του «Η τρομοκρατία και η καθαίρεση της Αριστεράς», στην εφημερίδα *Καθημερινή της Κυριακής*, 8-9-2002. Ο συγγραφέας υιοθετεί την ιδεολογική εκκαθάριση της «τρομοκρατίας» και όχι μόνο την ποινική: την εγκατάλειψη δηλαδή από την Αριστερά κάθε αναφοράς στο επαναστατικό ανατρεπτικό σχέδιο. Γενικότερα, βλ. και σε J. Sempfun (επίσης «πρώην αριστερού»), *Η επιστροφή του Νετσάεφ*, Αθήνα 1992, σσ. 195, 305 κ.ε., όπου τονίζεται «το τέλος της εποχής των επαναστάσεων», Th. Wittke, *Terrorismusbekämpfung als rationale politische Entscheidung. Die Fallstudie der Bundesrepublik Deutschland*, Bern-Frankfurt a.Main 1983, σσ. 45 κ.ε., 56 κ.ε., κ.ά.

3. Το «δικαίωμα αντίστασης» των σύγχρονων Συνταγμάτων απορρέει άμεσα από αυτή την παράδοση. Ως προς το «δικαίωμα στη (βίαιη) επανάσταση» κατά της κυριαρχίας και ως προς την αντίθετα μη βίαιη πολιτική ανυπακοή ("civil disobedience"), πρβλ. το διάλογο των Μ. Φουκώ - Ν. Τσόμοκι (1975) σε Μ. Φουκώ, *Η μικροφυσική της εξουσίας*, Ύψιλον, Αθήνα 1992, σσ. 11 κ.ε. Ως προς τον Φουκώ, το «δικαίωμα» αυτό απορρέει από τα μεροληπτικά ταξικά συμφέροντα του προλεταριάτου χωρίς οικογενειακή ήθικη θεμελίωση. Για τον Τσόμοκι, η επανάσταση απορρέει από την ανώτερη οικογενειακή ήθικη του αντικαπιταλιστικού ιδεώδους. Είναι ενδεικτικό ότι ακόμη και αυταρχικές εκδοχές του κοινωνικού συμβολαίου, όπως αυτή του Τ. Hobbes, περιλαμβάνουν το δικαίωμα στην αντίσταση, όταν ο ηγεμών διακυβεύει το δικαίωμα στην προσωπική ασφάλεια του «υπηρέου».

Βλ. και σε D. Huening, *Freiheit und Herrschaft in der Rechtsphilosophie des Thomas Hobbes*, Duncker und Humblot, Berlin 1998, σσ. 240 κ.ε.

4. Πρβλ. και το γνωστό δοκίμιο του Φρ. Ένγκελς για το «ρόλο της βίας στην ιστορία». Αλλά και τα κείμενα του Μαρά για τις «ταξικές συγκρούσεις στη Γαλλία» του 1848-1851 και την Κομμούνια (*Ο Εμφύλιος Πόλεμος στη Γαλλία*).

5. Άρθρο του Russell Lewis, «Η γαλλική επανάσταση σύμφωνα με τους Άγγλους», *Το Βήμα της Κυριακής*, 14-7-2002. Ο συγγραφέας χλευάζει τους αιμοσταγείς γακωβίνους «τρομοκράτες» του 1793 και προβάλλει την κραταιά οικονομία και τους σταθερούς θεσμούς της Βρετανίας του 18ου και 19ου αιώνα. Η άποψη αυτή θυμίζει και τις αντιγακωβίνικες θέσεις του Fr. Furet στο σημαντικό έργο του για τη Γαλλική Επανάσταση.

6. Βλ., αντίθετα, ως προς τον τονισμό της αξίας της Οκτωβριανής Επανάστασης ως αντίπαλου δέους στη σύσταση του κοινωνικού κράτους στη Δύση, σε Ε. Χομπστάουμ, «Αντίο σε όλα αυτά», στο *Η επόμενη ημέρα μετά την πτώση του «Υπαρκτού Σοσιαλισμού»*, Αθήνα 1992, σσ. 39 κ.ε.

7. *Μαρά - Σαιν Ζυστ - Ροβεσπιέρος - Λόγοι* (επιμ. Μάριος Βερέττας), Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1989.

8. Τέτοιου τύπου στρατηγικές υιοστηρήθηκαν σε μεγάλη κλίμακα από το αντιπολεμικό κίνημα του 1968 στις ΗΠΑ, αλλά και από τη «μη βίαιη» πτέρυγα του αντιπολεμικού κινήματος στη Δυτική Γερμανία της δεκαετίας του 1980 (κατά της εγκατάστασης των νατοϊκών πυραύλων). Ομοίως, σήμερα, από τις «μη βίαιες» πτέρυγες των κινημάτων κατά της παρακοσμοποίησης. Πρότυπο αυτών των στρατηγικών υπήρξε το γιαντικό κίνημα του 1930 κατά της βρετανικής αποικιοκρατίας στη Ινδία.

9. Για τις σύγχρονες όψεις των θεαμάτων του κοινωνικού συμβολαίου, βλ. και Δ. Δημούλης, «Συνιστώσες και δομή της πολιτικής αντιπαράθεσης. Β' Το πρόβλημα του "κοινωνικού συμβολαίου"», *Θέσεις*, τ. 53/1995, σσ. 15 κ.ε.

10. Ήδη, κατά τη δεκαετία του 1930, ο C. Schmitt είχε δείξει (*Η έννοια του Πολιτικού*, Αθήνα 1988) ότι οι φιλελεύθεροι εξειδανικεύουν τους δικούς τους πολέμους ως πολέμους υπέρ «οικουμενικών» και «πανανθρώπινων αξιών», εμφανίζοντας τους εχθρούς τους ως το «υπέρτατο δεινό».

11. Ως προς την έννοια του «κρατικού μονοπωλίου βίας», βλ., ενδεικτικά, σε Μαξ Βέμπτερ, *ό.π.*, σσ. 96-97, G. Jhering, *Das Zweck im Recht*, Λειψία 1923, W.D. Nart, "Gewalt und Legitimitaet", στο *Leviathan*, 1973, σσ. 7 κ.ε., 12-15, Ν. Πουλιτζάς, *Το κράτος, η εξουσία, ο σοσιαλισμός*, Θεμέλιο, Αθήνα 1984, σσ. 108-122, Αρ. Μάνεσης, *Συνταγματικό Δίκαιο Ι*, Αθήνα 1980, σσ. 24 κ.ε., υποσ. 16, κ.π.ά.

12. Ως προς την «κοινωνική βία», βλ. Λ. Φεραγιόλι, «Τρομοκρατία και κρίση του όψιμου καπιταλισμού», στο *Βία και πολιτική*, Αθήνα 1985, σσ. 17 κ.ε., ιδίως σσ. 43-45. Σχετικά και στο Δ. Μπελάντης, «Αντιτρομοκρατική νομοθεσία και αρχή του κράτους δικαίου», *Δίκαιο και Οικονομία*, Αθήνα 1998, σσ. 80 κ.ε.

13. Ό.π. Ενδεικτική αυτής της νομοιοποίησης είναι και η γενικότερη προσέγγιση της «νόμιμης άμυνας», όπως απαντάται στο Ποινικό Δίκαιο ως λόγος άρσης του αδίκου.

14. Βλ., σχετικά, Λ. Φεραγιόλι, *ό.π.*, W.D. Nart, *ό.π.*

15. Τη διάσταση αυτή είχε τονίσει ο Γ. Ανιόλι ήδη από τις αρχές του 1970 (*Μετασχηματισμός της δημοκρατίας*, Επίκουρος, Αθήνα 1972).

16. Βλ., ιδίως, στο συλλογικό, *Μεταφορντισμός και κοινωνική μορφή* (επιμέλεια Bonefeld-Holloway). Εξάντας, Αθήνα 1994.

17. Ως προς την έννοια της «δομικής βίας» (“structural violence”), βλ., αναλυτικά, σε W.D. Nart, *ό.π.*, σσ. 19 κ.ε. (Zur Messung der Gewalt die Kategorie der “non violence”), ιδίως για τη διάκριση «φυσικής βίας» και ευρύτερης «δομικής βίας». Πρβλ. ακόμη τις εργασίες των T.R. Gurr - H.D. Graham, *Violence in America*, N.Y. 1969. T.R. Gurr, *Why Men Rebel*, Princeton 1971, R. and V. Hofstadter, *American Violence. A Documentary History*, D. Senghaas (hsg.), *Kritische Friedensforschung*, Frankfurt a.Main 1971. Οι μελέτες των T.R. Gurr και H.D. Graham αναφέρονται και στα πορίσματα της περιόφτης επιτροπής Kerner (1968) για τη βία στις μεγάλες αμερικανικές πόλεις μετά την εξέγερση του Watch (1965).

18. Βλ. T.R. Gurr (1971), *ό.π.*, σ. 359.

19. Όπως θα μας πει ο W.D. Nart, «Κάθε μορφή βίας έχει συλλογική προέλευση και πολιτικό χαρακτήρα» (*ό.π.*, σσ. 23-24).

20. Όπως έχει δείξει ήδη ο Φρ. Ένγκελς στην *Καταγωγή του κράτους, της οικογένειας και της ατομικής ιδιοκτησίας*.

21. Η οποία πάντως στο ποινικό σύστημα της αστικής κοινωνίας εμφανίζεται ως «ανθρωπινότερη». Τη συστηματική θανάτωση και τον ακρωτηριασμό διαδέχεται η φυλάκιση και η στέρηση της ελευθερίας (Μ. Φουκώ, *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλάκισης*, εκδόσεις Ράπτα, Αθήνα 1989). Η πραγματικότητα αυτής της ιστορικής εξέλιξης δεν αναιρεί τη διατήρηση της θανατικής ποινής σε πολλές χώρες (ιδίως στις ΗΠΑ) έως σήμερα και τις εκατόμβες της αντιεπαναστατικής καταστολής ιδίως κατά το 19ο αιώνα, όταν οι διαδηλώσεις και οι απεργίες αντιμετωπιζόνταν από το πυροβολικό, αλλά σε μεγάλο βαθμό και από τα «κράτη έκτακτης ανάγκης» του 20ού αιώνα. Αναλυτικότερα, και με πλήρη αριθμητικά στοιχεία, στο συλλογικό έργο, *Η μαύρη βίβλος του καπιταλισμού*, εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2002.

22. Σχετικά σε Ν. Πουλιαντζάς, *ό.π.*, σσ. 108 κ.ε. («Νόμος και Βία»).

23. Βλ. και Μ. Βέμπερ, *ό.π.*, σ. 158: «Το αποφασιστικό μέσον για την πολιτική είναι η βία». Για τον Ν. Πουλιαντζά, η βία ως οριακό ενδεχόμενο είναι πάντοτε *υλική, εξωτερική βία* (στέρηση ελευθερίας, θανάτωση κ.λπ.) και όχι απλώς η φουκωϊκή εσωτερική της βίας από τα μέλη της κοινωνίας (βλ. *ό.π.*, σσ. 110-114).

24. Το έσχατο όριο της άσκησης κρατικής βίας είναι η «κατάσταση έκτακτης ανάγκης». Σε αυτές τις συγκυρίες κρίσης, τα άλλα αγαθά υποχωρούν απέναντι στην κρατική ασφάλεια και το Σύνταγμα γίνεται, κατά την περιφημη έκφραση του Lorenz von Stein, ένα κομμάτι χαρτί (και σε C. Schmitt, *ό.π.*). Στη σημερινή φάση της διαρκούς «αντιτρομοκρατικής εκστρατείας», ιδίως μετά την 11-9-2001, μπορεί κανείς να μιλήσει για τη συνύπαρξη όψεων «έκτακτης ανάγκης» στη Δύση με μία συρρικνούμενη κοινοβουλευτική νομιμότητα. Η εκτίμηση αυτή γίνεται αποδέκτη πλέον και από συντηρητικούς διανοητές, όπως ο Ρ.Ντ. Κάλτλαν (*Η επερχόμενη αναρχία*, Ροές, Αθήνα 2001), ο οποίος μιλά για τη μετάβαση προς μία *φιλελεύθερη ολιγαρχία ή δεσποτία*.

25. Για την κριτική των πλουραλιστικών λειτουργιστικών θεωρήσεων της αγγλοσαξονικής πολιτικής επιστήμης (R. Dahl, J. Schumpeter κ.ά.), βλ., ιδίως, το έργο του Κ.Μτ. Μακφέρσον, *Η ιστορική πορεία της φιλελεύθερης δημοκρατίας*, Γνώση, Αθήνα 1986, σσ. 115 κ.ε., και του Γ. Ανιόλι, *ό.π.*, σσ. 22-36.

26. Η τάση αυτή είχε ήδη προαναγγελθεί από τις αναλύσεις για το «κράτος ασφαλείας» του J. Hirsch (*Der Sicherheitsstaat - Das Modell Deutschland - Krise - Perspektiven - Soziale Bewegungen*, Muenchen 1980), αλλά και από τις όχι ιδιαίτερα γνωστές στην Ελλάδα αναλύσεις των Μ. Oppenheimer και J. Canning (“The national security state. Repression within capitalism”, σε *Berkeley Journal of Sociology*, 1978-1979, σσ. 3 κ.ε.).

27. Διατυπώσεις του κοινού ευρωπαϊκού πλαισίου για την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας, του Συμβουλίου Υπουργών (12.2001). Το πλαίσιο αυτό θα εσωτερικευθεί στις εθνικές νομοθεσίες. Πρβλ. ακόμη και την πρόσφατη απαγόρευση του βασικού κόμματος Έρι Μπατασόνα από την ισπανική κυβέρνηση, το καλοκαίρι του 2002.

28. Βλ., ιδίως, L. Waquam, «Από το κοινωνικό κράτος στο σφραγιστικό κράτος. Η φυλάκιση των “επικίνδυνων τάξεων” στις ΗΠΑ», *Le Monde Diplomatique*, *Κιρνακάτικη Ελευθεροτυπία* της 30-8-1998· επίσης και σε *Μαύρη Βίβλος...*, *ό.π.* (Ρ. Πακ, «Το ανεκπλήρωτο όνειρο. Η μακρά πορεία των Αφροαμερικάνων»), με πολλά στοιχεία για το σφραγιστικό «μεγάλο εγκλεισμό» των εγχρώμων στις ΗΠΑ.

29. Στο πλαίσιο αυτής της μελέτης, δεν προτιθέμεθα να απασχοληθούμε με το ζήτημα της εικαζόμενης υπέρβασης του ιμπεριαλισμού από το σχήμα της «Αυτοκρατορίας», κατά το γνωστό έργο των Α. Negri και Michael Hardt, καθώς θα εκφεύγαμε από το βασικό μας αντικείμενο.

30. Σχετικά με αυτή την πλευρά, βλ. E.M. Wood, “Kosovo and the new imperialism”, στο Tariq Ali (ed.), *Masters of the Universe - NATO's Balkan Crusade*, Verso, London - New York 2000, σσ. 190 κ.ε.· επίσης, Α. Callinicos, “The Ideology of Humanitarian Intervention”, στο *Masters...*, *ό.π.*, σσ. 175 κ.ε.

31. Βλ. αναλυτικά σε N. Chomsky, *The New Military Humanism - Lessons from Kosovo*, London - N.Y. 2000, και *Ο νόμος της δύναμης στην παγκόσμια τάξη*, Λιβάνης, Αθήνα 2001.

32. Ως προς την έννοια του «ολοκληρωτικού πολέμου», βλ. και Π. Κονδύλης, *Θεωρία του Πολέμου*, Θεμέλιο, Αθήνα 1998, σσ. 135-167. Τον ολοκληρωτικό χαρακτήρα των πολέμων της «Νέας Τάξης» έχει επισημάνει επανειλημμένα ο Τ. Φωτόπουλος στα βιβλία και τις επικαιρικές παρεμβάσεις του.

33. Βλ. Σούμιτι Τόμπα, «Το Ιράκ, θύμα του πετρελαίου», στο *Η μαύρη βίβλος...*, ό.π., σσ. 332 κ.ε., με αναλυτικά στοιχεία. Ενδεικτικά, μετά τους βομβαρδισμούς και το εμπάργκο, η θνησιμότητα έχει φθάσει για τα παιδιά κάτω των 5 ετών στα 7.500 μηνιαίως, για τα παιδιά άνω των 5 ετών στα 9.000 μηνιαίως (στοιχεία του ΟΗΕ).

Kassák Lajos, *Σύνθεση*, 1921